

Лідія В. Шинкарук¹, Юрій В. Кондратьєв²

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ РИНКУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ

В статті проаналізовано сучасні тенденції та динаміку розвитку ринку олійних культур. Визначено основні складові цього ринку, а також великий потенціал використання олійних культур як біомасу для біопалива. Ідентифіковано основні фактори, які негативно впливають на розвиток цього ринку та стримують діяльність аграрних підприємств. Запропоновано напрями розвитку виробництва на ринку олійних культур в частині орієнтації на виробництво біопалива.

Ключові слова: олійні культури, аграрний сектор, біопаливо, біомаса, соняшник, ріпак, соя.

Табл. 1. Рис. 1. Літ. 10.

DOI: 10.32752/1993-6788-2024-2-282-83-90

Lidia Shynkaruk, Yurii Kondratyev

CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF THE OILSEED MARKET IN UKRAINE: MAIN TRENDS AND INFLUENCING FACTORS

The article analyzes current trends and dynamics of the oilseed market development. The main components of this market are determined, as well as the great potential of using oilseeds as biomass for production of biofuel. The main factors that negatively affect the development of this market and restrain the activities of agricultural enterprises are identified. Directions for the development of production in the oilseed market in terms of orientation towards biofuel production are proposed.

Keywords: oilseeds, agricultural sector, biofuel, biomass, sunflower, rapeseed, soybean.

Peer-reviewed, approved and placed: 01.12.2024.

Постановка проблеми. Ринок олійних культур є важливим елементом аграрного сектору України та економіки країни зокрема. Це обґрунтовується тим, що саме за продукцією цього ринку ми є лідерами у світі. Відповідно, культури та продукція цього ринку забезпечують значні грошові надходження в країну, що наразі є особливо важливим, з урахуванням повномасштабної війни в країні. Даний ринок, як й інші галузі та сектори економіки, на цей час знаходиться під впливом різних чинників, які в основному мають негативний результат. Основним фактором впливу є повномасштабна війна, через яку є проблема з проведенням посівних та збиральних робіт, зберіганням продукції, ланцюгами постачань та ін. Саме це й обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика дослідження стану ринку олійних культур, основних чинників його функціонування, прогнозування тенденцій та напрямків розвитку стає об'єктом вивчення та аналізу різних вітчизняних науковців, а також аналітичних служб та галузевих установ та організацій.

Так, об'єктом свого наукового дослідження ринок олійних культур України зробила Чехова І. В., яка в своїй монографії, а також інших наукових

¹ National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Ukraine.

² National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Ukraine.

добробках проводить глибоке теоретичне та аналітичне дослідження цього ринку, визначає його структуру, місце у світі та основні тенденції розвитку в Україні [1, 2].

Кузьменко С., Гаврилюк В., Мельниченко В. аналізують сучасний стан розвитку ринку олійних культур та визначають перспективи його розвитку [3].

Семенда Д.К., Семенда О.В., Семенда О.В. проводять оцінку розвитку ринку продукції олійних культур, аналізуючи місце України на світовій арені за різними видами олійних культур та досліджуючи динаміку виробництва, експорту та імпорту соняшнику, ріпаку та сої. Їхнє дослідження дозволяє співставити сучасні тренди з попередніми, що робить можливим визначення основних тенденцій та напрямів розвитку цього ринку [4].

Коломієць Т.В. досліджує розвиток виробництва біопалива в Україні в сучасних умовах повномасштабної війни. Нею наведено перспективи для розвитку виготовлення біопалива, а також основні види біомаси в сільському господарстві [5]. Це дозволяє визначити, які культури досліджуваного нами ринку можуть стати основою для біомаси при виробництві біопалива.

Також дослідженню динаміки розвитку ринку олійних культур та факторів впливу на нього присвячені матеріали тематичного сайту про агробізнес Latifundist.com, Асоціації «Укроліяпром», АПК Інформа [6, 7, 8]. Офіційний сайт Державної служби статистики України наводить статистичні дані, які дозволяють оперативно отримувати нові дані та проводити відповідні дослідження [9].

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану розвитку ринку олійних культур України, вивчення його тенденцій та основних факторів, що впливають на нього. Це дозволить виокремити напрямки зниження негативного впливу цих факторів.

Основні результати дослідження. При проведенні аналізу сучасного стану варто зазначити, які саме культури відносяться до олійних. Так, Чехова І.В. зазначає, що до нього відносяться велика група рослин, насіння яких містять жирну олію, а саме: соняшник, сафлор, мак, кунжут, лялеманція, арахіс, ріпак, ріжій, рицина, гірчиця біла та сиза, льон олійний, льон-довгунець, соя, коноплі, бавовник тощо. До основних олійних культур Чехова І.В. відносить соняшник, сою та ріпак, а до альтернативних – гірчицю, льон, кунжут [1, 2]. Ці рослини можуть бути використані у виробництві олії, в якості кормів для тварин, сировини для біопалива та ін. Наприклад, серед основних видів біомаси в сільському господарстві можна виділити соломі ріпаку, побічні продукти виробництва соняшника, вторинні відходи сільського господарства (як приклад, лушпиння соняшника), біодизель з ріпаку тощо [5]. З урахуванням цього та нових викликів, які постають в Україні у зв'язку з обстрілами та пошкодженнями енергетичної інфраструктури, тема розвитку ринку олійних культур стає ще більш актуальною та важливою для побудови не тільки економічної, але й енергетичної незалежності нашої держави.

Не дивлячись на війну в нашій країні та всі перепони, Україна досі залишається одним з лідерів з постачання рослинних олій на світовому ринку. Так, за 2023/24 МР Україна експортувала більше 5,6 млн т соняшникової олії. Що є вагомим показником. Варто відмітити, що навіть на світовому ринку

олійних культур росія намагається знизити наші позиції шляхом встановлення низької ціни на свою продукцію [6]. Більш точні дані зауважують, що обсяги виробництва та експорту соняшникової олії за цей МР досягли 6,6 млн. тонн та 6,2 млн. тонн, що стало другим результатом за весь період існування олійно-жирової галузі України. Найбільше цього був результат у 2019/20 МР, коли обсяги виробництва та експорту соняшникової олії досягли 6,9 млн. тонн та 6,7 млн. тонн [7].

Також дані Асоціації «Укроліяпром» свідчать, що зростанню виробництва соняшникової олії сприяв факт зниження експорту насіння соняшника, яке, відповідно, було перероблене для виробництва олії. Так, експорт насіння соняшника скоротився у 2023/24 МР, в порівнянні з попереднім МР, на 83,4% [7]. Зниження експорту української продукції може спочатку здаватись негативним результатом, проте, аналізуючи саме якісно даний факт, можемо зробити висновки, що зниження експорту сировинної продукції, яка переробляється в готову продукцію та дозволяє створити додану вартість, в дійсності, є позитивним наслідком таких змін. Також, як вже згадувалось вище, продукти переробки соняшника можуть бути використані в якості біомаси.

Іншим товаром, який має велике значення у виробництві альтернативної енергетики, є ріпак. В 2024 р. перероблено 1,0 млн. тонн насіння ріпаку, що дорівнює 22,3% від урожаю попереднього року. Ріпакової олії було вироблено 430 тис. тонн. Експортовано ріпакової олії у 2023/24 МР 424 тис. тонн, що також є високим показником [7].

У 2024/25 МР прогнозні очікування виробництва олійних культур сягають цифри у 22 млн. тонн. За культурами прогнози наступні: ріпак – 4 млн. тонн, соняшник – орієнтовно 13 млн. тонн, соя – 5 млн. тонн. Переважна частина олійних продуктів та продуктів їхньої переробки має бути експортована [8]. Орієнтація на експорт вітчизняної продукції є логічним бажанням підвищити грошові надходження в державу та підтримати статус лідера на цьому ринку, проте не варто забувати, що певні види культур та побічні продукти, вторинні відходи можуть бути використані як біомаса для виготовлення біопалива, що дозволить нашій державі перейти на альтернативні види енергії та бути енергетично незалежними. Тому, при орієнтації на експорт та прийнятті стратегічних рішень на рівні держави, варто також мати на увазі можливості України в забезпеченні власних потреб у виробництві біопалива.

Проаналізуємо основні статистичні дані ринку олійних культур у 2020-2023 р.р. Для цього наведемо таблицю 1, де представимо дані за показниками зібраної площі, обсягу виробництва та урожайності олійних культур.

Таблиця 1 наводить дані, які відображають зміну трьох показників за культурами й по роках. За аналіз взятий період у 4 роки: з 2020 р. по 2023 р. Серед культур наявні дані в цілому по культурах олійних й окремо за видами культур: соя, льон-олійний, льон-довгунець, ріпак (озимий та ярий) та соняшник. Варто відзначити, що аналіз відбувається за даними Державної служби статистики України та за календарними роками, що може відображати інші дані, ніж були нами описані за МР.

Якщо аналізувати зміну показника культур олійних за зібраною площею, то побачимо, що найбільший показник за аналізований період був у 2021 р.

Хоча він не набагато перевищував показник 2020 р. Значне зниження відбулось у 2022 р., що є цілком логічним з урахуванням початку повномасштабної війни в Україні та бойовими діями чи окупацією територій.

Таблиця 1. Динаміка основних показників виробництва олійних культур в Україні, 2020-2023 р.р., сформовано авторами на основі даних [9]

Культура	Роки			
	2020	2021	2022	2023
Площа зібрана, тис га				
Культури олійні	9006,90	9052,40	7978,90	8608,00
Соя	1364,30	1322,90	1527,20	1834,00
Льон олійний	13,70	27,10	32,00	47,50
Льон-довгунець	0,30	0,50	с*	0,50
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	1112,50	1004,50	1156,20	1431,60
Соняшник	6480,90	6665,10	5238,00	5201,60
Обсяг виробництва (валовий збір), тис ц				
Культури олійні	185010,70	228969,00	181379,00	218228,80
Соя	27976,70	34932,00	34438,00	47425,50
Льон олійний	156,20	420,00	274,80	539,10
Льон-довгунець	1,10	2,30	с	5,30
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	25572,00	29389,40	33179,80	41836,50
Соняшник	131104,30	163924,10	113287,40	127596,90
Урожайність, ц/га				
Культури олійні	20,50	25,30	22,70	25,40
Соя	20,50	26,40	22,60	25,90
Льон олійний	11,20	15,50	8,60	11,30
Льон-довгунець	2,80	5,20	с	9,20
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	23,00	29,30	28,70	29,20
Соняшник	20,20	24,60	21,60	24,50

*с – конфіденційна статистична інформація

Також значний вплив на проведення сільськогосподарських робіт мала міграція населення. У 2023 р. можна спостерігати достатньо помітне зростання за цим показником, але ще не повне відновлення до рівня 2020 р. За культурами бачимо, що найбільшу частку складає соняшник за зібраною площею. Зі значно меншими результатами йдуть соя та ріпак. Але аналіз по роках свідчить, що тенденції за культурами не тотожні одні одному. Так, соняшник площа зібрання соняшнику має приблизно таку саму тенденцію, що й культури олійні взагалі – зростання у 2021 р. та зменшення у 2022 р., але показник 2023 р. не перевищує показника 2022 р. Дані по сої та ріпаку відображають, навпаки, незначне зниження у 2021 р. та подальше зростання у 2022 р. та 2023 р. Результати за обома культурами льону не є такими значними, але варто відмітити, що льон олійний має більшу частку ніж льон-довгунець та позитивну тенденцію до зростання протягом аналізованого періоду.

Валовий збір за цими культурами має тенденцію відмінну від попереднього показника, а саме за всіма наведеними культурами у 2021 р.

відбулось зростання обсягу виробництва, з подальшим зменшенням у 2022 р. (окрім ріпаку) й зростанням результатів у 2023 р. Але виробництво сої у 2022 р. не зазнало вагомих зменшень й результат 2023 р. значно перевищив дані за весь аналізований період. Ріпак озимий та ярий мав позитивну тенденцію до зростання протягом всього аналізованого періоду. А результати збору льону олійного значно зросли у 2023 р. Показник основної на даний момент олійної культури України – соняшнику – почав зростати у 2023 р., але результати поки не відновились до показника навіть 2020 р.

Третій показник, за яким ми аналізували динаміку розвитку ринку олійних культур України, врожайність, відображає загальну тенденцію всіх показників – зростання у 2021 р. зі зниженням у 2022 р. та відновленням зростання у 2023 р. Результат всіх олійних культур не має великих коливань, хоча врожайність у 2021 р. зросла майже на 5 ц/га, а саме на 4,8 ц/га. Найбільше врожайність зросла у 2021 р. в сої – майже на 6 ц/га та ріпаку – на 6,3 ц/га. 2022 р. охарактеризувався зниженням врожайності за всіма культурами, що представлені та дані, за які наводить офіційна статистика. Найбільше зниження відбулось у льону олійного (на 6,9 ц/га), а найменше в ріпаку озимого та ріпаку ярого – 0,6 ц/га. В 2023 р. деякі культури майже повернулись до довоєнних показників (ріпак та соняшник), а льон-довгунець, взагалі, відрізняється значним зростанням врожайності. Культури олійні, в цілому, повернули показник 2021 р. та трохи перевищили його. Соя, хоча й показала зростання врожайності у 2023 р., все одно, на 0,5 ц/га менше показника 2021 р. Льон олійний трохи перевищив результат 2020 р., але достатньо відстає від 2021 р. А врожайність ріпаку та соняшнику у 2023 р. лише на 0,1 ц/га менше показника 2021 р. Серед основних причин зниження врожайності у 2022 р. можна, зокрема, виділити наступні [10]:

1. Активні бойові дії та окупація – утруднило доступ до площ та збирання врожаю на належному рівні. Також частина території була замінована або пошкоджено внаслідок бойових дій, що значно знизило якість посівів.

2. Проблеми з постачанням засобів захисту рослин, добрив, що є дуже важливим при догляді за культурами.

3. Кліматичні умови – літо 2022 р. відзначалось значною спекою та малими опадами.

4. Психологічні фактори – фермери та інші сільгоспвиробники побоювались вкладати значні кошти в догляд, що цілком обґрунтовується ситуацією невизначеності.

5. Міграційна хвиля – велика кількість людей була вимушена евакуюватись, що відобразилось на відтоку робочої сили, в тому числі й фахівців аграріїв.

Ці причини є одними з основних, що вплинуло на зниження врожайності у 2022 р. Також вони можуть бути й віднесені до основних причин зниження й інших показників у 2022 р.

Основні проблеми та виклики, які поставали перед підприємствами, які функціонують на ринку олійних культур у 2023/2024 МР, представлені на рис. 1.

Рис. 1. Основні фактори впливу на підприємства, які функціонують на ринку олійних культур, сформовано та доповнено авторами на основі [7]

На рис. 1 наведено основні фактори, які впливають на функціонування ринку олійних культур та підприємства аграрного сектору взагалі в умовах війни, а саме на виконання ними основних дій з забезпечення діяльності своїх підприємств та проведення посівних та збиральних робіт. Важко визначити, які саме з цих факторів є найбільш впливовими з негативної точки зору.

Українські підприємства-сільськогосподарські виробники, як й інші вітчизняні підприємства, значно потерпають від обстрілу об'єктів енергетичної інфраструктури. Це пояснюється тим, що відключення електроенергії просто зупиняє роботу підприємств, або вимагає великих витрат на придбання генераторів та інших засобів, які дозволяють виконувати свої роботи в подібних умовах. В таких умовах можна згадати про те, що якраз продукція з ринку олійних культур може стати основою біомаси для виробництва біопалива. В такому випадку проблема енергетичної та паливної залежності може бути вирішена.

Як зазначає Коломієць Т.В., в умовах війни, руйнування критичної інфраструктури, питання енергетичної безпеки стають ще більш актуальними. Й саме агропромисловий комплекс (АПК) може стати тим фактором, який допоможе розв'язати проблему енергетичної залежності [5]. А Україна має всі

ресурси для цього. Саме тому важливим є розвиток вітчизняного потенціалу в використання культур як біомаси для виготовлення біопалива, в тому числі й на основі використання олійних культур та їхніх вторинних відходів.

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження дозволяє проаналізувати динаміку ринку олійних культур України. Отримані результати відображають відновлення цього ринку після початку повномасштабного вторгнення. Культурою, яка найбільше виробляється та експортується є соняшник та соняшникова олія. Також важливими на цьому ринку є ріпак та соя, які вносять вагомий вклад в економічний розвиток нашої держави. Тенденції збору та врожайності цих олійних культур та інших відображають, в основному, зниження у 2022 р., що є цілком обґрунтованим через низку причин. Важливим в розвитку ринку олійних культур є те, що ці культури та їхні побічні продукти, вторинні відходи можуть стати сировиною для біомаси, що дозволить виробляти біопаливо. Це є дуже актуальним в умовах обстрілів енергетичної інфраструктури та її руйнування. Для України важливим є досягнення енергетичної незалежності й переорієнтація на виробництво альтернативних видів палива є цілком можливим з урахуванням вітчизняного потенціалу цього ринку. Тому, темою наших подальших наукових пошуків стануть дослідження в частині розвитку біоенергетичного потенціалу України та досягнення енергетичної незалежності.

1. Чехова І.В. Формування та розвиток ринку олійних культур: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: Аграрна наука, 2021. 144 с. URL: http://imk.zp.ua/images/doc/chehova_2021_monografia.pdf
2. Чехова І.В. Особливості функціонування ринку олійних культур в Україні. Науково-технічний бюлетень Інституту олійних культур НААН, 2022, №32. С.154-161. URL: https://bulletin.imk.zp.ua/pdf/2022/32/Chekhova_32.pdf
3. Кузьменко С., Гаврилюк В., Мельниченко В. Перспективи розвитку ринку олійних культур. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. №3, 2024. С. 95-100. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-3-18>
4. Семенда Д., Семенда О., Семенда О. Оцінка розвитку ринку продукції олійних культур. Молодий вчений, 3 (79), 2020. С. 258-263. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-54>
5. Коломієць Т.В. Розвиток виробництва біопалива в Україні під час військового стану. Економіка та суспільство, 63. 2024. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-55>
6. Ринок олійних: виробники втратили маржу, динаміку експорту впала, а потужності переробки виросли. Про що ще говорили на Black Sea Grain? Latifundist.com. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/1042-rinok-olijnih-virobniki-vtratile-marzhu-dinamika-eksportu-vpala-a-potuzhnosti-pererobki-virosli-pro-shcho-shche-govorili-na-black-sea-grain>
7. Про загальні збори учасників Асоціації «Укроліапро». Офіційний сайт Асоціації «Укроліапро». URL: <https://ukroilprom.org.ua/news/pro-zagalni-zbory-uchasnykiv-asotsiatsiy-ukroliaprom-311/>
8. У 2024/25 МР Україна експортує понад 60 млн тонн зернових та олійних — Висоцький. АПК Інформ. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1542066>
9. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
10. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhen-nya/ekonomika/ahramy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>

---

1. Chekhova I.V. Formuvannya ta rozvytok rynku oliynykh kul tur: teoriya, metodolohiya, praktyka: monohrafiya. Kyiv: Ahrarna nauka, 2021. 144 s. URL: http://imk.zp.ua/images/doc/chehova_2021_monografia.pdf

2. Chekhova I.V. Osoblyvosti funktsionuvannya rynku oliynykh kul tur v Ukrainy. Naukovo-tekhnichnyy byuleten Instytutu oliynykh kul tur NAAN, 2022, №32. S.154-161. URL : https://bulletin.imk.zp.ua/pdf/2022/32/Chekhova_32.pdf
3. Kuz menko S., Havrylyuk V., Mel nychenko V. Perspektyvy rozvytku rynku oliynykh kul tur. Aktual ni problemy innovatsynoyi ekonomiky ta prava. №3, 2024. S. 95-100. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-3-18>
4. Semenda D., Semenda O., Semenda O. Otsinka rozvytku rynku produktsiyi oliynykh kul tur. Molodyy vchenyy, 3 (79), 2020. S. 258-263. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-54>
5. Kolomiyets T.V. Rozvytok vyrobnytstva biopalyva v Ukraini pid chas viys kovoho stanu. Ekonomika ta suspil stvo, 63. 2024. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-55>
6. Rynok oliynykh: vyrobnyky vtratyly marzhu, dynamiku eksportu vrala, a potuzhnosti pererobky vyrosly. Pro shcho shche hovoryly na Black Sea Grain? Latifundist.com. URL : <https://latifundist.com/spetsproekt/1042-rinok-olijnih-virobniki-vtratili-marzhu-dinamika-eksportu-vpala-a-potuzhnosti-pererobki-virosli-pro-shcho-shche-govorili-na-black-sea-grain>
7. Pro zahal ni zbory uchasnykiv Asotsiatsiyi «Ukroliyprom». Ofitsiyyny sayt Asotsiatsiyi «Ukroliyprom». URL : <https://ukroilprom.org.ua/news/pro-zagalni-zbory-uchasnykiv-asotsiatsiy-ukroliyprom-311/>
8. U 2024/25 MR Ukrainy eksportuye ponad 60 mln tonn zernovykh ta oliynykh – Vysots kyy. APK Inform. URL : <https://www.apk-inform.com/uk/news/1542066>
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua>
10. Ahrarnyy sektor Ukrainy u 2023 rotsi: skladovi stiykosti, problemy ta perspektyvni zavdannya. Natsional nyy instytut stratehichnykh doslidzhen . URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryy-sektor-ukrainy-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>